

Лекція №7.

Фізична культура в Україні у період нового та новітнього часу

1. Формування в Англії шкільного фізичного виховання, заснованого на сучасній спортивній та ігровій діяльності
 - 1.1 Колиска футболу-школа
 2. Початок поширення спорту - міжнародний вплив арнольдизма
 3. Структурні зміни фізичної культури
 - 3.1 Криза систем гімнастики
 - 3.2. Формування сучасного змагального спорту
 4. Виникнення позашкільних фізкультурних організацій та рекреаційних рухів
 5. Міжнародні спортивні федерації
 6. Передісторія олімпійського руху нового часу

1. Формування в Англії шкільного фізичного виховання, заснованого на сучасній спортивній та ігровій діяльності

У другій половині XVIII ст. у вищих і середніх шарах англійської буржуазії, схилилися перш до пуританського світогляду, теж стало "шиком" дотримуватися звичаїв аристократії. Відтепер вони цікавилися не тільки видовищною та комерційною стороною спорту, але подружилися і з тими його діяльними сторонами, які можна було внести до свого активу в якості атрибутів шляхетного поведінки і видного положення в суспільстві. На початку XIX ст. війна проти Наполеона, битви за колонії, боротьба проти виступів англійського робітничого класу і селянства ще більше зблизили обидва класи - не тільки в політичному житті і в армії, але і в школах і клубах. Цей же процес викликав необхідність в такій модернізації фізичної підготовки підростаючих поколінь чоловіків, яка співпала з напрямом реформи шкільної системи Англії, а також з устремліннями до відновлення похитнулося авторитету англіканської церкви.

1.1 Колиска футболу-школа

Передісторія сучасного футболу і регбі становить своєрідну главу англійської шкільного спорту. Згадуваний у розділі фізкультури середньовіччя "масовий футбол" у записках шкільної адміністрації кінця XVIII століття зараховувався в "погані звички, запозичені з поганої середовища". Публічне участь у грі було в принципі заборонено королівським указом. Футбол був предметом переслідувань з боку батьків міста, налаштованих попуританські. Буржуа не вбачав в цій грі ніякої матеріальної вигоди, а родова аристократія вважала її занадто грубою і простонародною.

У книзі "Спорт і розваги англійського народу", виданої в Лондоні в 1801 р., Джозеф Стратт відгукується про цю гру так: "Колись в Англії футбол був дуже популярний серед нижчого стану. Однак останнім часом він канув у забуття, і грають у нього лише дуже небагато".

Однак у 1820-ті роки учні закритих приватних шкіл займалися їм щонайменше з таким же ентузіазмом, як і крикет, іменувався панської грою. Були виключені найбільш грубі прийоми, встановлені розміри ігрового поля, обмежена кількість учасників. Стиль гри диференціювався відповідно до можливостей і звичаями змагаються коледжів. У Кембриджі дотримувалися традицій, тоді як в Ітоні, де були невеликі майданчики, склалися пристінні гри, а в Регбі - отримала назва у цього міста силова різновид футболу. Про це свідчить не тільки сама назва, але і меморіальна дошка, встановлена школою на честь засновника гри:

"Цей камінь нагадує про заслуги Вільяма Вебба Елліса, який з витонченим зневагою до прийнятих в його епоху правилами футболу вперше взяв м'яч у руки і пробіг з ним, поклавши початок відмінної риси гри в регбі. 1823 від Різдва Христового".

У середині 1840-х рр., Коли було знято заборону на публічні гри, стали і поза шкіл виникати десятки товариств, чия гра вже нагадувала сучасний футбол. Опікуни шкіл задля "педагогічної відточеності" змагань і запобігання "побойц" за м'яч, постійно добивалися "упорядкування футболу". Під їх впливом ветерани найбільш престижних коледжів в 1848 р. склали "Кембріджські правила", які, однак, не були прийняті директорами навчальних закладів. Незважаючи на це, починаючи з 1855 р., випускники стали створювати один за іншим аматорські футбольні клуби, що призвело до нових конфліктів. Тяганина закінчилася тим, що став ректором Аппінгема відомий раніше всій Англії як гравець у крикет Едвард Трінг в 1862 р. переробив "Кембріджські правила" і домігся їх схвалення радами навчальних закладів. В результаті нова форма гри, в якій м'яч можна передавати тільки головою і ногами, відокремилася від регбі, де можливо торкання м'яча іншими частинами тіла. У наступному році навчальні заклади та добровільні товариства утворили Асоціацію футболу. З цього моменту гра отримала назву "асошиейшн футбол" (скорочено "соккер") на відміну від футболу-регбі. Асоціація футболу прийняла правила Трінг, встановила кількісний склад команд, форму і розміри майданчика. Футбол вийшов зі шкільних стін і почав своєї переможний шлях у якості командного спорту.

2. Початок поширення спорту - міжнародний вплив арнольдїзма

З кінця XVIII століття, в міру урбанізації та розповсюдження буржуазного способу життя в правлячих класах, а також безпосереднього підключення європейських країн до розвитку промисловості і торгівлі на континенті теж зростає інтерес до міських клубам, кафе, театрам, купалень і видовищ. У цьому середовищі, яка переживає бурхливі соціальні перетворення, але нединамічною в плані фізичної культури, спочатку сприймалося лише як данина моді поведінки представляли плоди індустріального розвитку Англії членів торгових і промислових місій патентств, інженерів, техніків, які заради власного дозвілля створювали клуби для занять гольфом, веслуванням, вітрильним спортом, крикетом (в Пау в 1814 р., Гамбурзі в 1836 р., в Гаврі та Амстердамі в 1838 р.). Тим часом "лихоманка" парі, що розповсюджувалася завдяки повідомленнями преси, поїздкам у Англію знаті і підприємців та орієнтована на рекордні досягнення, спонукала любителів мисливських і кінних змагань до об'єднання. Великі кіннозаводчики теж незабаром оцінили можливості, що криються в кінних випробуваннях.

Поряд з організованими по англійському зразку кінними, фехтувальних клубів і гольф-клубами в 30-ті. Роки XIX ст. з'являються закриті об'єднання власників мисливських собак, любителя "веслування і вітрильного спорту, які скріплювали найбільш динамічних представників аристократії і середніх землевласників і що ставали нерідко вираженням політичного згуртування. Їх прогресивні кола в Скандинавських країнах, Італії, Польщі та Угорщини включалися в рухи, які виступали за реформи і національну самостійність. В інших країнах: Швейцарії, Іспанії та Франції - вони охоплювали також традиційні ігри, безпосередньо сприяючи виробленню їх більш сучасних форм.

У Франції характер національної набула боротьба з ударами руками і ногами - "сават", - нагадувала прийоми самозахисту, про які говорилося стосовно до народів Далекого Сходу. Баскська пелота в цей же період стала символом національної самобутності. Однак користувалися підтримкою європейської аристократії починання в кінних і собачих перегонах, фехтуванні, веслування, крикеті і ходьбі разом з міжнародними рухами на користь гімнастики змогли отримати лише невелике поширення. Буржуазне напрям постійно вдосконалюється "спорту джентльменів" втілювалося в проводилися голландськими підприємцями ковзанярських змаганнях і французькими - у фахових матчах борців. У середині XIX ст. паризькі змагання борців, голландські - ковзанярів і хокеїстів грали таку ж соціальну роль, яку виконували перш англійські кінні змагання. Поряд із закритими клубами аристократії і видовищами, яким антрепренери

надавали циркову забарвлення, з'являються і спортивні об'єднання буржуазії промислових і торгових міст для проведення дозвілля (альпінізм, веслування, велоспорт, ковзани, шахи, фехтування, туризм).

Перше об'єднання альпіністів, лондонський "Альпійський клуб", організував у 1857 р. Джон Болл. За його прикладом оформилися австрійський (1862), швейцарський і італійський (1863), німецький (1869) альпійські клуби. У Гамбурзі, який називали "столицею регат" Німеччини, в 1870 р. налічувалося вже більше 15 товариств веслувального спорту. У першій шосейної велогонці між містами (Париж-Руан), відбулася 7 листопада 1869 р., на старт вийшло 198 учасників, у тому числі п'ять жінок.

Колоніальні чиновники і військовослужбовці з політичних міркувань і заради розваги долучалися до місцевих видів змагань: у Індії - до трав'яному хокею, Афганістані - кінному поло, в Північній Америці - до байдарці і індіанському прототипу Лакросс.

За записами початку XIX ст., Солдати одного з канадських гарнізонів настільки захопилися видовищем змагання в лакросс двох індіанських команд, що у них за спиною воїни племені зайняли покинутий форт. За іншим свідченням, гравці проникли у відкриті ворота форту "по ходу гри". Змагання коледжів, задумані в дусі арнольдизма, продовжували місцеві традиції: у Канаді - у крикеті і регбі, в Австралії завдяки сприятливим географічним умовам - в бурхливо розвивався плавання. У сіднейському басейні Робінсона в 1846 р. на дистанції в 440 ярдів було проведено перший в сучасному розумінні світовий чемпіонат, переможцем якого став, Редмен. В Індії створювалися клуби з хокею на трапі, в Австралії з плавання, крикету, велосипедного та кінного спорту.

Вплив арнольдизма, що зіграв вирішальну роль у створенні організаційного, естетичного та етичного фундаменту сучасного суспільного спорту, крім англійських колоній поширювалося і на молодь США. Бенджамін Франклін склав заповіт проєкт реформи шкіл в Пенсільванії (1843), спираючись на ідеї Томаса Арнольда.

Основи сучасного бейсболу полковник Ебнер Даблдей розробив в штатах Нової Англії (США) на базі однієї з англійських різновидів предмети - таунболла. Однак популяризатор, "батько" сучасного бейсболу Александер Джой Картрайт в 1845 р. в Нью-Йорку створив бейсбольний клуб "Нікербокер" майже з одних студентів, який з 1846 р. вже регулярно брав участь у матчах з іншими університетськими командами. Регата 1852 за участю Гарварду і Єля поклала початок міжуніверситетських гребним змагань. У 60-х роках XIX століття укорінилася і специфічний різновид регбі, "американський футбол".

3. Структурні зміни фізичної культури

Період національного об'єднання Німеччини (1850-1870), який означав великий поворот в історії Європи, збігся з часом розквіту німецької гімнастики. Зрозуміло, що значна частина істориків і військових теоретиків того часу пов'язувала швидкі перемоги Пруссії над Данією, Австрією і Францією з широким розповсюдженням гімнастичного руху в Німеччині. Ця перебільшена, одностороння оцінка зіграла чималу роль у збільшенні по всій Європі числа гімнастичних товариств, які дотримуються концепцій Яна. Вони вкоренилися навіть за межами континенту - у США, Японії і Австралії. Гімнастика домінувала не тільки в шкільному фізвихованні, але і в спортивних товариствах.

3.1 Криза систем гімнастики

У цей же період, однак, відбувалися істотні зміни і в економічному укладі суспільства. Заснований на вільній конкуренції капіталізм вступив у монополістичну стадію. Його потреби в галузі фізичної культури все в меншій мірі були здатні задовольняти "системи гімнастики". Почалися виступи проти гімнастики. Герберт Спенсер (1820-1903), Анджело Моссо (1846-1910), П. Ф. Лесгафт (1837-1909), Жорж Демсн (1850-1917) та інші стали піддавати критиці однобокий характер заснованих на

гімнастики систем фізичного виховання, виходячи з даних педагогіки, біології, соціології та теорії ігор. Однак ніхто з них не помічав, що проявляються у фізичному вихованні учнів, військовослужбовців та членів спорттовариства протиріччя викликані не "виродженням напрямків у гімнастиці", а новими потребами у сфері фізичної культури:

1. Сам по собі матеріал гімнастичних вправ все менш відповідав зміненим руховим потреб, пов'язаних із трудовими процесами і бойовою підготовкою. Організація праці в умовах машинної індустрії, технологія виробництва, обслуговування ускладнюється машинного парку вимагали формування людського типу, що займає різнобічними фізичними здібностями, спритного, винахідливого, з швидкими і впевненими рухами. Поряд зі зміною темпу та інтенсивності праці, підвищенням фізичних зусиль виникла потреба й у високій точності та спритності, швидкості реакції і змагальності. Зі свого боку тактика бою, заснована на вдосконаленні видів зброї, вимагала набагато більшої маневреності, ніж війни попередніх часів.

2. Застиглий порядок гімнастичних зауважень, педантичні норми, прийняті в спорттовариства, все менше задовольняли емоційні потреби нового способу життя в дозвіллі і розвагах. Вони не давали також можливості безпосередньо порівнювати досягнення у фізичній культурі. Хоча у підготовчих вправах у спортивних союзах і танцювальних школах були представлені окремі елементи гімнастики подібно до того, як на гімнастичних святах деякі види атлетики та ігор, вихідні спонукальні мотиви цих двох течій були різними.

3. Практика гімнастичних занять у школі не могла пристосуватися до вимог, висунутих передовими представниками педагогіки. Під впливом умов, що змінилися розпалися рамки гімнастичного руху, що ставив перед собою мету об'єднати всі галузі фізкультури. Гімнастика - в якості однієї з галузей фізичної культури - пристосувалася до вимог початку ХХ століття. Її різновиди: загальна спортивна, художня і лікувальна гімнастика - стали невід'ємною частиною фізичної культури нашого часу.

3.2 Формування сучасного змагального спорту

Поряд зі згаданими факторами зазнали змін та емоційні потреби буржуазії, що вийшла на вирішальні позиції в державних органах і спортивних товариствах. Спорт "джентльменів", заснований на вузьконаціональному практицизмі, як і гімнастичне рух, що протидіє міжнародному порівнянню досягнутих показників, вона почала сприймати як однокі. Новий ритм життя потребував більше ігрових і більш складних рухів та враження. Сучасний громадський спорт як синтез рухів в більшій мірі задовольняв запити людей щодо фізичної культури, ніж розчленований, ізольований руховий матеріал гімнастики. Не випадково поряд з рухом на підтримку фізкультурних ігор дорогу сучасному спорту проклали змагання ковзанярів велосипедистів.

За прикладом Англії і США в керівних колах інших розвинених "драні також стали визнавати, що сучасний спорт - це не тільки розвага, але й заняття, корисне і в інших відносинах. Зростала кількість робіт, в яких лікарі підкреслювали роль спорту для здоров'я. Вчені нагадували древнє життєве правило Ювенала: "У здоровому тілі - здоровий дух". Військові виявляли зацікавленість у спортивній підготовці молоді. Історики доводили, що значна частина втрат у наполеонівських війнах припадала на частку потопельників. На базі австрійського досвіду повсюдно почалося навчання новобранців плавання. За прикладом перших дослідників незвіданих місць та шукачів скарбів об'єднувалися альпіністи і любителі красоти природи - туристи. Творці теорії ігор, незважаючи на відомі принципові помилки, з багатьох точок зору довели, що рухливі ігри незамінні в житті підростаючого покоління.

Організаційні форми і змагання утворили в спорті такі широкі рамки, в які вмщалися майже все і вся. Невипадково заяви сучасників, що "інше суспільство схоже на об'єднання членів панського казино, язичницького храму і лютих пристрастями шукачів пригод, що скотилися на дно". "Прихильність чесноти уживається тут з оргією, віра - з

безбожником, патріотизм - з космополітизмом". У їх нерозпізнаних для стороннього спостерігача колах "всякий знайде те, що шукає". На ділі мова йде про те, що ця нова галузь громадської діяльності ще не знайшла свого місця ні в надбудовних структурах, ні в системі звичаїв та етичних норм.

4. Виникнення позашкільних фізкультурних організацій та рекреаційних рухів

Спортивна публіцистика, торкаючись історії рекреації, пояснює її виникнення прагненням міського жителя задовольнити свою природну потребу в русі, а її витoki знаходить в світі міст-держав стародавнього світу. Однак абстрактна постановка питання про потребу рухатися не може дати історично вірну трактування проблеми використання вільного часу, що ставала все більш актуальною у другій половині XIX століття, а з іншого боку, питання про прагнення до компенсації фізичної деформації, що викликалося одноманітними трудовими операціями і сидячим способом життя, і тому дозволяє лише вузько тлумачити причини виникнення рекреаційної діяльності. У той же час позашкільна фізкультура і рекреація, що носили характер "масової культури") створеної в умовах капіталістичної урбанізації, з точки зору їхньої суспільної ролі і характеру, зовсім несхожі на аналогічні явища, що спостерігалися у великих містах у період, який передував епосі машинної індустрії (Стародавній Рим і Олександрія, середньовічні Делі, Пекін і Нанкін).

Ритм життя маси робітників у промислових центрах XIX століття диктувався темпом машинної праці, а дрібних торговців і власників невеликих підприємств - безжальною конкурентною боротьбою. Протягом шести днів тижня вони проводили щодня близько одинадцятої години біля верстата, у конторах або за прилавком. Виснажливий механізм автоматизованої виробничої діяльності змінювався апатією недільних і святкових днів. Швидка, безпланово і стихійна урбанізація вела до виникнення перенаселених, почорнілих від кіптяви житлових кварталів, вузьких, позбавлених сонячного світла вулиць. Сади і парки, що знаходилися в приватній власності) були обнесени огорожею, через стрибкоподібного росту цін на землю школи і громадські організації позбулися майданчиків для ігор, не тільки вклинившись в квартали схожих на казарми будинків, але й перебували у центрі міст. Простір для руху переважної більшості прибульців із сіл і невеликих міст, які залишили там разом з розореними майстернями і господарствами традиції народних ігор та змагань, звузилося до вуличок, обмежених відкритими водостічними канавами, до курних дворів. Подібна обстановка мимоволі пробуджувала тугу по просторі, повітрю і сонячного світла, що знайшло своє вираження в романтизацію природи на рубежі XIX і XX століть. Це в значній частині інстинктивне прагнення становило, однак, лише один бік рекреаційної діяльності. З іншого боку, вона була пов'язана зі способом життя значно розрослися в кількісному відношенні більше заможних верств буржуазії, які зрозуміли значення спорту і різних ігор для здоров'я або прагнули наслідувати звичкам міської аристократії. Вони не хотіли зв'язувати себе участю у змаганнях з якого-небудь окремого виду спорту) але і гра на перегонах, а також роль пасивних вболівальників не задовольняли їх.

Тлумачення розвитку рекреаційного руху під кутом зору історії спорту виходить з змалюваного вище суспільного процесу в цілому. Його виникнення злилося з поширенням шкільної фізкультури за межі гімнастичних залів, появою потреби в пов'язаних з іграми емоціях, розвитком охорони здоров'я, боротьбою за попередження злочинності малолітніх, бажанням підтримувати необхідну кондицію у новобранців, забезпечувати відновлення фізичних і духовних сил, з усяким прагненням індивідуумів до подолання своєї ізольованості шляхом пошуку партнера і в ліквідації вогнищ соціальної напруженості, включаючи нейтралізацію зусиль формується робітничого руху. Розвиток цього руху залежало від економічного прогресу і політичних устремлінь тієї чи іншої країни, але іноді, як ми побачимо це на прикладі християнських молодіжних та Макавеїв організацій, значний вплив на нього чинили також тенденції в міжнародному житті.

Порівняно широкі можливості для виконання рекреаційним рухом ролі соціального саморегулювання забезпечувалися в першу чергу тим, що на практиці це рух, яким можна було непомітно управляти, втілювалося у формі серії безпосередніх контактів особистого і групового характеру (організація прогулянок, навчання системам рухів, створення спільних пляжів, гребні походи, велосипедні прогулянки в кінці тижня, періодичні ігрові змагання, рух бойскаутів). У його еkleктичних організаційних рамках могли знаходити вираз прагнення до пробудження почуття "національного призначення", моралізування, благодійність, встановлення зв'язків з політичними і релігійними ідеологіями або відхід від них, а пізніше прояв турботи про робочу силу, військова підготовка і виховання поповнення для спортивних товариств.

Нижче ми більш детально розглянемо історію утворення та діяльність релігійних, напіввійськових, місцевих і заводських, а також пов'язаних з робітничим рухом рекреаційних організацій, які значно відрізнялися один від одного з точки зору сфери діяльності і свого характеру.

5. Міжнародні спортивні федерації

Інтерес до спорту дав також поштовх проведенню міжнародних змагань. В останній чверті ХІХ століття слідом за англо-американськими змаганнями з боксу і легкої атлетики і франко-бельгійськими з велосипедного спорту почали проводитися міжнародні зустрічі й з інших видів спорту. У зв'язку з безсистемністю перших великих змагань, пізніше оголошених неофіційними чемпіонатами континенту, Європи та світу, свавіллям їх організаторів стало ясно, що справжню спортивну цінність можуть мати тільки ті світові змагання, правила і умови проведення яких заздалегідь узгоджуються на міжнародних форумах. Черговість освіти міжнародних спеціалізованих спортивних об'єднань, що показує також хід розвитку окремих видів спорту, була наступною:

Вид спорту.	Назва міжнародного об'єднання	Рік створ.
Гімнастика	Міжнародна федерація гімнастики (ФІЖ)	1881
Гребля	Міжнародна федерація гребних товариств (ФІСА)	1892
Ковзанярський спорт	Міжнародна федерація ковзанярів (ІСУ)	1892
Боулінг	Міжнародна федерація боулінгу (ІБФ)	1895
Велосипедний спорт	Міжнародний союз велосипедистів (УСІ)	1900
Автомобільний спорт	Міжнародна федерація автомобільного спорту (ФІА)	1904
Футбол	Міжнародна федерація футбольних асоціацій (ФІФА)	1904
Авіаційний спорт	Міжнародна федерація повітроплавання (ФАІ)	1905
Спортивна стрільба	Міжнародний сік "стрілецького спорту (УІТ)	1907
Вітрильний спорт	Міжнародний союз парусного спорту (ІУРУ)	1907
Хокей на льоду	Міжнародна ліга хокею на льоду (ЛІХГ)	1908
Легка атлетика	Міжнародна аматорська легкоатлетична федерація (ІААФ)	1912
Мотоспорт	Міжнародна федерація мотоспорту (ФІМ)	1912
Теніс	Міжнародна федерація тенісу (ІЛТФ)	1913
Фехтування	Міжнародна федерація фехтування (МФФ)	1913
Боротьба	Міжнародна любительська федерація боротьби (ФІЛА)	1914

6. Передісторія олімпійського руху нового часу

У свідомості угорців, та й у спеціальній літературі з історії спорту поширене одностороннє переконання, що олімпійський рух нового часу виникло з ініціативи П'єра де Кубертена (1863-1937), завдяки тому, що французький барон відродив ідею олімпіад давнини. Це твердження, повторюване в самих різних варіантах, вірно лише у відомому сенсі. Разом з тим воно затуманює, замовчує справжнє значення діяльності Кубертена, історичне тло, на якому вона розгорталася, громадські, педагогічні та фізкультурні принципи, що лежали в її основі. Дійсно, віддаючи данину поваги дипломатичним, спортивно-політичним, спортивно-педагогічним та організаторським заслугам Кубертена, не можна забувати і про тих соціальних причини й умови, які дозволили відродити олімпійську ідею, створили для цього основу.

Література

1. Л. Кун "Загальна історія фізичної культури і спорту"; Москва "Веселка" 1982.
2. Кулінка Н.Ф. Історія фізичної культури і спорт. Оренбург, 1997